

УДК 339.9:502:303.7

Волинчук Ю. В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ГЛОБАЛЬНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто теоретичні та прикладні аспекти реалізації концепції сталого розвитку людства в глобальному вимірі. Охарактеризовано її вплив на діяльність міжнародних структур. Виокремлено ключові індикатори, що застосовуються для оцінки та ранжування сталого соціо-еколого-економічного розвитку країн світу, та визначено аутсайдерські позиції України в них. Доведено необхідність нагальної розробки і дотримання Національної стратегії сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, глобальні процеси, концепція, індикатори.

Волинчук Ю.В.

ГЛОБАЛЬНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены теоретические и прикладные аспекты реализации концепции устойчивого развития человечества в глобальном измерении. Охарактеризовано ее влияние на деятельность международных структур. Выделены ключевые индикаторы, применяемые для оценки и ранжирования устойчивого социо-эколого-экономического развития стран мира, и определены аутсайдерские позиции Украины в них. Доказана необходимость срочной разработки и соблюдения Национальной стратегии устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, глобальные процессы, концепция, индикаторы.

Volynchuk Yu.

GLOBAL MEASURINGS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Theoretical and applied aspects of implementation of conception of sustainable human's development in the global dimension are considered in the article. Its influence on activity of international organizations is described. Key indicators, which are used for an estimation and ranking the sustainable socio-ecological-economic development of the countries are determined. Outside positions of Ukraine are generalized there. The necessity of urgent development and observance of National Sustainable Development Strategy are proved.

Keywords: sustainable development, global processes, conception, indicators

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Концепція сталого розвитку визнана світовою спільнотою як домінантна ідеологія розвитку людської цивілізації у XXI столітті. Зокрема, у заключній Резолюції 66 сесії, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН, зазначено, що «беремо до уваги життєво важливе значення інклюзивної, транспарентної, реформованої, укріпленої та ефективної багатосторонньої системи, яка необхідна для того, щоб можна було краще вирішувати нинішні нагальні глобальні проблеми у сфері сталого розвитку, визнаючи універсальний характер і центральну роль Організації Об'єднаних Націй...» [1]. Таким чином, важливим як науковим, так і практичним завданням сучасності залишається дослідження особливостей зазначеного напрямку з врахуванням трансформаційних процесів глобального рівня.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Базові ідеї, принципи, стратегії та механізми реалізації концепції сталого розвитку достатньо глибоко та послідовно вивчені та узагальнені у науковій літературі. Дослідженню процесів сталого розвитку присвячені наукові праці відомих іноземних та вітчизняних вчених, серед яких Б. Большаков, Л. Мельник, М. Згуровський, С. Гоф, В. Скотт, А. Садовенко, В. Данілов-Данільян, О. Кузнецов, Т. Акімова, К. Лосєв, А. Гіппін та чимало інших.

Разом з тим, нові виклики зумовлюють необхідність поглибленого розуміння природи подальшого сталого конкурентоспроможного розвитку держав, для досягнення якого активно розробляються різноманітні підходи до формування системи вимірів, індексів та індикаторів для кількісного та якісного оцінювання цього дуже складного процесу. Серед таких вітчизняних розробок найбільш ґрунтовним можна вважати дослідження Інституту прикладного системного аналізу Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України, здійснене під керівництвом проф. М. Згуровського, в якому запропоновано метрику для вимірювання процесів сталого розвитку у просторі соціо-економіко-екологічного вимірів та виконано глобальне моделювання цих процесів у контексті якості та безпеки життя людей [2].

Проте чимало показників, які раніше розглядалися науковцями важливими індикаторами, нині з різних причин вже використовуються. До таких можна віднести показник реального прогресу (Genuine Progress Indicator), індекс суспільства, оснований на знаннях (The Index of Knowledge Societies), індекс фізичної якості життя (Physical Quality-Of-Life Index) тощо.

Проблематикою розробки та обґрунтування індексів на міжнародному рівні займаються численні агентства, організації та комітети, такі як ВООЗ, ООН, ЮНЕСКО, Всесвітній Банк, Комітет екологічного моделювання (ISEM), Європейська комісія, ОЕСР, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (SCOPE) та ін. Для комплексної оцінки сталості розвитку враховують показники за соціальним, економічним та екологічним аспектами, іноді виділяють окрему групу інституційних показників. Головними вимогами до зазначеної системи вимірів є її інформаційна повнота та адекватність представлення взаємопов'язаної тріади складових сталого розвитку.

Цілі статті. Зважаючи на сказане вище, метою даної статті є дослідження особливостей вектору розвитку сучасних глобалізаційних процесів на засадах сталості, підходів до їх оцінювання та місця в них України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як образно зазначає Є. Тюгашев, концепція сталого розвитку базується на трьох наріжних каменях, які забезпечують формування її конфігурації. В якості таких вчених розглядає [3]:

а) «поколінноцентризм», адже з усіх трактувань поняття сталого розвитку найбільш часто вживається визначення Комісії Брундтланд: «Сталий розвиток – це розвиток, який задовольняє потреби сьогоденного покоління і не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольнити їх власні потреби»;

б) «економіцентризм», згідно якого вирішення проблеми бідності є передумовою розв'язання інших глобальних проблем (насамперед, демографічної та екологічної), особливо для країн, що розвиваються;

в) «природоцентризм», оскільки звертається увага на охорону навколишнього середовища, збереження екосистем, відтворюваних природних ресурсів та біорізноманіття, збалансованість демографічного зростання і біосферних обмежень.

Варто відзначити, що саме сталий розвиток визначено першим з п'яти імперативів в програмі дій Генерального секретаря ООН на 2012-2016 роки [4, 5]. При цьому передбачається:

1) *прискорити здійснення Цілей розвитку тисячоліття:*

- сприяти створенню в різних країнах світу сприятливих умов для досягнення цільових показників скорочення масштабів убогості, загострюючи увагу на проблемах нерівності та концентруючи зусилля в першу чергу на країнах з особливими потребами та країнах, які не добилися достатнього прогресу;

– здійснити останній ривок, щоб до 2015 року покінчити з хворобами, які

забирають життя найбільшій кількості людей: малярією, поліомієлітом, кором, новими педіатричними ВІЛ-інфекціями, післяпологовим правцем, правцем новонароджених;

– повністю реалізувати глобальну стратегію у сфері охорони здоров'я жінок і дітей, щоб зберегти десятки мільйонів життів, включаючи надання послуг у галузі репродуктивного здоров'я для покриття незадоволених глобальних потреб;

– розкрити потенціал нинішнього і майбутніх поколінь, покінчивши з прихованою трагічною проблемою уповільненого розвитку – недугою, якій піддаються майже 200 мільйонів дітей, за допомогою мобілізації фінансових, людських і політичних ресурсів, порівнянних з масштабами цієї проблеми;

– стимулювати прогрес поколінь, активізуючи глобальну кампанію за якісну, цілеспрямовану і загальну освіту в ХХІ столітті;

2) *вирішувати проблеми зміни клімату;*

3) *сформувати консенсус щодо рамкової програми в сфері сталого розвитку на період після 2015 року і здійснити її:*

– визначити нові цілі в галузі сталого розвитку, спираючись на Цілі розвитку тисячоліття, і підготувати малюнок «дорожньої карти» для розгляду державами-членами;

– мобілізувати систему Організації Об'єднаних Націй для надання підтримки у здійсненні глобальних, регіональних і національних стратегій зміцнення структурних елементів сталого розвитку за сферами:

енергетика: мобілізувати зусилля широкої багатосторонньої коаліції в рамках ініціативи «Стійка енергетика для всіх» з метою домогтися до 2030 року загального доступу до сучасних послуг в галузі енергетики, подвоєння показників підвищення енергоефективності та збільшення вдвічі частки енергії з відновлюваних джерел у світовому енергетичному балансі;

продовольство і харчування: затвердити глобально узгоджені цілі із забезпечення безпеки в сфері продовольства і харчування, мобілізувати всі ключові зацікавлені сторони на надання підтримки малоземельним сільським господарям і виробникам готових харчових продуктів, а також підвищити спроможність місцевого населення і держав протистояти періодично виникаючим продовольчим кризам;

водні ресурси: висунути і здійснити загальну ініціативу щодо забезпечення загального доступу до безпечної питної води та належних засобів санітарії в глобальному масштабі;

океани: узгодити договір щодо океанів, спрямований на подолання надмірного промислу і забруднення шляхом вдосконалення методів господарювання в океанах і прибережного середовищі існування і шляхом розвитку інституційно-правової бази для захисту біорізноманіття Світового океану;

транспорт: спільно з постачальниками послуг в галузі авіаційного, морського, поромного, залізничного, автодорожнього та міського громадського транспорту та державними відомствами та інвесторами виробити і прийняти заходи щодо реалізації рекомендацій про створення більш екологічних транспортних систем, що дозволяють долати зростаючу в усьому світі, особливо в містах, проблему перевантаженості і забруднення.

Важливим для реалізації визначених завдань є їх фінансове підґрунтя, розробці якого приділяється увага в рамках роботи Міжурядового експертного комітету з фінансування сталого розвитку, спрямованої на ефективне залучення і використання ресурсів з метою сталого розвитку. На думку експертів, міжнародні торгова, фінансова і валютна системи потребують реформ, що дозволяють країнам, які розвиваються, акумулювати необхідні ресурси. Одним з можливих рішень є посилення ролі національних банків розвитку, а також поширення екологічних вимог до всіх нових

проектів розвитку. Серед перспектив, що стосуються реформування глобальної фінансової системи в цілому, розглядалися [6]:

- встановлення податку на фінансові операції з метою створення ресурсів для сталого розвитку та ліквідації феномена «triple North-South arbitrage» – багаторазового перепродажу цінних паперів;
- використання прогресивних податків з метою створення ресурсів для фінансування проектів у сфері сталого розвитку;
- подолання обмежень для приватних інвесторів і фінансових організацій у наданні «довгих грошей»;
- використання механізмів змішаного фінансування.

З метою розробки політики, законодавчої бази та рамкових угод у сфері фінансування сталого розвитку Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) розпочала роботу над проектом «Моделювання стійкої фінансової системи для «зеленої» економіки» (Inquiry). Концепція проекту сформувалася за результатами обговорення на Всесвітньому економічному форумі в Давосі в січні 2014. Діяльність Inquiry будується на базі двох проектів ЮНЕП: Ініціативі зі створення «зеленої» економіки, що здійснює стратегічні дослідження і надає підтримку урядів у більш ніж 40 країнах, і Фінансової ініціативи. Найближчим часом Inquiry почне аналіз фінансової системи з точки зору її ефективності в рамках концепції «зеленої» економіки, а також визначить можливості проведення реформ і потенційні проблеми.

Ще однією з новітніх вимог є обов'язковість розкриття нефінансової звітності для великих європейських компаній. Зокрема, у квітні 2014 Європейський парламент прийняв директиву, що зобов'язує великі компанії Європейського союзу чисельністю понад 500 співробітників (кількість таких компаній в ЄС сягає 6000) розкривати нефінансову інформацію про підходи в області менеджменту, ризики та результати діяльності в екологічній сфері; щодо соціальних та кадрових питань; в галузі дотримання прав людини; про боротьбу з шахрайством і корупцією; про соціальне різноманіття складу керівних органів. Директива залишає формат розкриття інформації на вибір великим компаніям і групам, спосіб розкриття – публікація окремого звіту або доповнення існуючих.

Також динамічно розвивається ринок «зелених» облігацій, що випускаються для фінансування проектів у сфері сталого розвитку. У першому кварталі 2014 найбільшими емітентами «зелених» облігацій стали Європейський інвестиційний банк (2,9 млрд дол), Toyota (1,75 млрд дол) і Світовий банк (1,3 млрд дол).

У березні 2014 світовий виробник товарів повсякденного попиту Unilever вперше вийшов на ринку «зелених» облігацій з корпоративними облігаціями сталого розвитку на суму 250 млн фунтів стерлінгів на чотири роки. Зазначені облігації випущені під реалізацію проектів, мета яких – забезпечити скорочення відходів, використовуваної води і викидів вуглекислого газу на діючих підприємствах компанії, в тому числі в країнах пострадянського простору, як мінімум удвічі. «Зелені» облігації сталого розвитку мають безпосереднє відношення до Плану сталого розвитку і підвищення якості життя. Випуск був повністю розміщений за три години, при цьому попит на облігації перевищив пропозицію більш ніж утричі, що вказує на їх високу затребуваність ринком.

Зважаючи на складність розробки, на сьогодні у світі немає єдиного загальноприйнятого показника, що дозволив би оцінити сталість розвитку кожної країни. Найбільш узагальненим та визнаним серед існуючих напрацювань є індекс сталості суспільства, що досліджується Фондацією сталого суспільства [7]. Проте в останньому досліджуваному періоді Україна займала лише 102 рейтингову позицію з розрахунковим значенням 4,42 при середньому в світі 4,48. Розраховані субіндекси

становили: щодо добробуту людини як частини соціуму – 7,03; щодо економічного стану – 4,33; щодо екологічного благополуччя – 2,88 [8].

Ідея тісної інтеграції економічного, соціального та екологічного виміру дозволяє проводити також порівняльне дослідження сталого розвитку країн на основі ключових індексів, що характеризують кожен з них (таблиця 1).

Таблиця 1

Показники оцінки сталого розвитку країн світу та місце України серед них

Вимір сталого розвитку	Показники для вимірювання та їх характеристика	Розробники індексу. Рейтингове місце України за останній досліджуваний період (за попередній період) / загальна кількість країн
Економічний	Індекс глобальної конкурентоспроможності (<i>Global Competitiveness Index, GSI</i>) – глобальне дослідження за показником економічної конкурентоспроможності, засноване на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній	Світовий економічний форум (World Economic Forum [9]) 76 (↑8) / 144
	Індекс економічної свободи (<i>Index of Economic Freedom, IEF</i>) – передбачає аналіз відданості країн верховенству права, принципам обмеження втручання уряду, регуляторної ефективності та відкритості ринків.	Стратегічний дослідницький інститут США (Heritage Foundation [10]) 155 (↑6) / 178
Екологічний	Індекс екологічної ефективності (<i>Environmental Performance Index, EPI</i>) – аналіз проводиться за двома укрупненими групами показників: зниження навантаження навколишнього середовища на здоров'я людини та забезпечення життєздатності екосистем і розумного використання природних ресурсів	Наукові колективи Єльського та Колумбійського університетів США [11] 95 (↑7) / 178
	Агрегований індекс «живої планети» (<i>Living Planet Index, LPI</i>) – розроблений для моніторингу стану біологічного різноманіття планети	Всесвітній фонд дикої природи (World Wild Fund [12]) 58 / 152
	Екологічний слід (<i>The Ecological Footprint</i>) – виражає міру тиску людини на навколишнє середовище у вигляді площ територій і акваторій, необхідних для видобутку ресурсів та утилізації відходів	Глобальна мережа екологічного сліду (Global Footprint Network [13]) 62 / 151
Соціальний	Індекс людського розвитку (<i>Human Development Index, HDI</i>) – розраховується для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території	Організація Об'єднаних Націй (United Nation Development program) [14] 83 (↓5) / 187
	Всесвітній індекс щастя (<i>Happy Planet Index, HPI</i>) – відображає добробут людей та стан навколишнього середовища	Нова економічна фундація (New Economics Foundation) [15,16] 100 (↓13) / 151

Системне узгодження і баланс цих трьох складових – завдання надзвичайно складне. Зокрема, взаємний зв'язок соціальної та екологічної складових зумовлює необхідність збереження однакових прав сьогодишніх і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної та економічної складових

вимагає досягнення справедливості у розподілі матеріальних благ між людьми й надання цілеспрямованої допомоги бідним прошаркам суспільства. Взаємозв'язок природоохоронної та економічної складових потребує вартісної оцінки техногенних впливів на довкілля [2, с. 7].

Як зауважено у аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень [17], Україна також офіційно підтримала ряд міжнародних рішень щодо сталого розвитку, таких як «Порядок денний на ХХІ століття» [18] (Ріо-де-Жанейро, 1992), Декларація Тисячоліття ООН [19], Йоханессбурзька декларація [20] та План реалізації рішень Всесвітнього саміту ООН зі сталого розвитку [21] (Йоганнесбург, 2002 рік), «Майбутнє, якого ми прагнемо» [22] (Ріо-де-Жанейро, 2012), проте досі не має загальнонаціонального плану практичного впровадження ідей сталого розвитку у життя. Важливою причиною цього є відсутність до цього часу затвердженої національної стратегії сталого розвитку та плану дій з її реалізації, і навіть концепції, а також відсутність імплементації у чинному законодавстві положень міжнародних документів і угод у даній сфері. Ситуація ускладнюється тим, що сьогодні в структурі органів державної влади відсутній орган або підрозділ, які б займалися питаннями сталого розвитку та виконанням Україною взятих на себе зобов'язань, а створені раніше структури (Національна комісія сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України, Національна рада зі сталого розвитку тощо) були ліквідовані.

Сталий розвиток вже є основою формування політик більшості розвинених країн світу, а також на пострадянському просторі, адже в таких державах як Республіка Білорусь, Киргизстан, Узбекистан, Казахстан тощо прийняті національні стратегії сталого розвитку, впроваджуються механізми зеленої економіки. Тоді як Україна опиняється осторонь загальносвітового тренду та зазнає іміджевих втрат на міжнародній арені через невиконані зобов'язання [23]. Зважаючи на досить низькі рейтингові позиції нашої країни за усіма розглянутими індексами та офіційно закріплений європейський вектор руху після підписання навесні 2014 року політичної частини Угоди про асоціацію з ЄС [24], питання щодо прийняття Національної стратегії сталого розвитку у найкоротші строки загострюється.

Висновки. Розглядаючи глобалізацію як черговий об'єктивний етап еволюції, слід враховувати і використовувати можливості впливу на неї, як на міжнародному рівні, так і в межах національної та регіональної площини, задля досягнення визначених соціальних, екологічних та економічних цілей сталого розвитку людства. При цьому передумовами реальних заходів повинні стати ґрунтовно проаналізовані показники розвитку країни за ключовими індикаторами, що характеризують кожен із вимірів тріади сталості.

Список використаних джерел:

1. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 27 июля 2012 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/12/PDF/N1147612.pdf?OpenElement>
2. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти : У 2 ч. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.] ; наук. кер. М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2010. – Ч. 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя "людей". – 252 с.
3. Тюгашев Е. А. Экономика устойчивого развития: возрождение ценностей традиционной экономики / Е. А. Тюгашев [Электронный ресурс] // Новые исследования Тувы. – 2010. – № 2. – Режим доступа: http://www.tuva.asia/journal/issue_6/1713-tyugashev.html
4. Выступление Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна (официальная страница) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/sg/priorities/sustainable_development.shtml
5. Пятилетняя программа действий Генерального секретаря ООН // Регионы России и Цели развития Тысячелетия ООН : Отчет 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unab.org.br/admin/upload/arquivos/038b73adca72004440f266e7be7ca805.10>
6. Принципы устойчивого развития в деятельности финансовых институтов развития и международных организаций [Электронный ресурс] // Ежеквартальный бюллетень. – 2014. – № 2. – Режим доступа: <http://www.vtb.ru/common/upload/files/veb/analytics/sd/2014q2.pdf>
7. Sustainable Society Index 2012 [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.ssfindex.com/cms/wp-content/uploads/ssi2012.pdf>

8. Волинчук Ю. В. Україна в міжнародних економічних рейтингах: посткризові синдроми чи апокаліпсис? / І. В. Кривов'язюк, Ю. В. Волинчук // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10. – С. 56–62
9. The World Economic Forum : official website. – Mode of access : www.weforum.org
10. The Heritage Foundation : official website. – Mode of access : www.heritage.org
11. 2014 EPI: Country Rankings [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://epi.yale.edu/epi/country-rankings>
12. Living Planet Report 2014 [Electronic Resource]. – Mode of access : http://awsassets.panda.org/downloads/wwf_lpr2014_low_res_full_report.pdf
13. Global Footprint Network [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/>
14. Human Development Reports : United Nations Development Programme [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://hdr.undp.org/en>
15. The Happy Planet Index [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.happyplanetindex.org/countries/ukraine/>
16. The Happy Planet Index : Report 2012 [Electronic Resource]. – Mode of access : http://b3cdn.net/nefoundation/1c5606c88532a0033d_hpm6vi4wp.pdf
17. Проекти концепції сталого розвитку України: можливість їх вдосконалення та застосування : Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. – 15 червня 2014 року. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1566/>
18. «Повестка дня на XXI век» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml
19. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml
20. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml
21. План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/events/pastevents/pdf/plan_wssd.pdf
22. Будущее, которого мы хотим [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/12/PDF/N1147612.pdf?OpenElement>
23. Щодо запровадження індикаторів сталого розвитку : Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс] // <http://www.niss.gov.ua/articles/1160/>
24. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>